

Všechny evropské národy mají ve svých starých kulturách pamětní místa a památky, které jsou podnes součástí národních identit i identity celoevropské.¹⁰⁶ V tomto smyslu je i pravěk a starověk Evropy, o jejichž shrnutí jsme se pokusili v této knize, součástí kulturní identity nás všech.

Nemysleme si, že bychom dnes obstáli v izolaci od ostatních kontinentů. Na rozdíl od Huntigtona je autor této knihy přesvědčen, že je možno postupovat v kulturní a spirituální globalizaci. Ta bude protiváhou jednostranné globalizaci hospodářské, která není vyrovnána ani solidní globalizací politicko-právního systému, ani porozuměním kulturním, duchovním. Vzájemné pochopení a porozumění může být významnou pomocí k vytvoření duchovní globalizace, akceptovatelné většinou lidstva.

Média dnes manipulují světovou veřejností, berou nám svobodu, stejně jako nás zotročují autoritativní hnutí a simplifikované ideologie. Zjasnění svobodného vědomí je základní podmínkou další cesty obdobně, jako tomu bylo za krize ve starém Řecku s přechodem k filosofickému myšlení, logu a na počátku novověku se vznikem tzv. vědeckého myšlení.

Mnozí dnes hovoří o krizi Evropy, někteří také o jejím kolapsu. Berme to raději jako výzvu. Jsme Evropané a neseme za osud našeho kontinentu svou odpovědnost. Buďme důstojnou a prospěšnou součástí nového globalizovaného světa. *Nenechme našim dětem a vnukům Evropu zruinovanou a zbarbarizovanou.*

19. Výběrová bibliografie

OBECNÉ INTERPRETACE DĚJIN

Arendt, H. 1958: *The Human Condition*, Chicago

Auerbach, E. 1946: *Mimesis* – též česky: Praha 1998

Bouzek, J. 2009: *Umění a myšlení*, Praha

– 2000: Interpretace v archeologii. *Studia Hercynia*, IV, 2000, s. 7–90

Brunner, J. 1985: *Culture et modes de pensée: L'esprit humain dans ses oeuvres*, Paris

Budil, I. T. 1998: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Praha

Dumézil, G. 1964: *Traité d'histoire des religions*, Paris

– 1970: *Les dieux souverains des indo-européens*, Paris

¹⁰⁶ Srov. zejména Nora, P. (ed.), *Les lieux de mémoire*. Paris 1984–1997.

- 1973–1974: *Mythe et épopée*, Paris, 3 svazky
- Durkheim, E. 1964: *The Rules of Sociological Method*, New York (orig. francouzsky)
- Eliade, M. 1964: *Traité d'histoire des religions*, Paris
- 1968: *Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, Paris
- 1972: *Histoires des croyances et des idées religieuses*. 1. tome: De l'âge de pierre aux mystères d'Eleusis, London
- 1981: *Le mythe de l'éternel retour – archétypes et répétition*, Paris
- 1994: *Mythes, rêves et mystères*, Paris
- Foucault, M. 1969: *L'archéologie de savoir*, Paris
- 2004: *L'usage des plaisirs, L'ordre de discours*, Paris
- Frazer, J. 1995: *The Golden Bough*, London (též česky: *Zlatá ratolest*, Praha 1977)
- Freud, S. 1989: *O kultuře a člověku*, Praha
- Gellner, E. 2001: *Pluh, meč a kniha: struktura lidských dějin*, Brno
- Gombrich, E. H. 1969: *Art and Illusion*, New York – též česky: *Umění a iluze*, Praha 1985
- Grof, S. 1992: *Dobrodružství sebepoznání*, Praha
- Heller, J. 1988: *Starověká náboženství*, Praha
- Jaspers, K. 1949: *Vom Ursprung der Geschichte*, Zürich
- Jung, C. G. – Kerényi, K. 1985: *Einführung in das Wesen der Mythologie*, Stuttgart
- Jung, C. G. – Kerényi, K. 1997: *Úvod do mytologie*, Brno
- Lévi Strauss, C. 1962: *Pensée sauvage*, Paris
- 1962–1971: *Mythologiques I–IV*, Paris: 1. tome: *Le Cru et le cuit*, 1964, 2. tome: *Du miel au cendres*, 1964, 3. tome: *Origine des manières de table*, 1968, 4. tome: *L'homme nu*, 1971
- 1984: *Tristes tropiques*, Paris
- 1985: *La potière jalouse*, Paris
- 1989: *Des symboles et leur doubles*, Paris
- Lotman, J. M. – Uspenskij, B. 1976: *Travaux sur les systèmes des signes*, École de Tartu, Bruxelles
- Müller-Karpe, H. 1998: *Grundzüge früher Menschheitsgeschichte*, Stuttgart etc.
- Nuska, B. 1997: *Symbolonový substrát hodnotových soustav*, Liberec
- Pokorný, P. – Bárta, M. (eds.) 2008: *Něco překrásného se končí. Kolapsy v přírodě a ve společnosti*, Praha
- Propp, V., 1970: *Morphologie du conte*, Paris
- Ricoeur, P., 1983–1985: *Temps et récit*, 1–3, Paris
- Saussure, D. F. 1989: *Kurz obecné lingvistiky*, Praha
- Todorov, T. 1980: *Théorie du symbole*, Paris
- Toynbee, A. J. 1954–1961: *Study of History*, Oxford
- Vacková, R. 1993: *Věda o slohu*, Praha
- Vašíček, Z. 1995: *L'archéologie, l'histoire, le passé*, Paris
- Vašíček, Z. 2006: *Archeologie, historie, minulost*, Praha
- Wolf, J. 1971: *Kulturní a sociální antropologie*, Praha
- Zvěřina, J. 1971: *Umění jako znak*, Praha

PRAVĚKÁ A STAROVĚKÁ EVROPA OBECNĚ (kap. 1 a další)

- Amen, H. et alii 2005: *Frühe Völker Europas: Thraker, Illyrer, Kelten, Germanen, Etrusker, Italiker, Griechen*, Stuttgart
- Barnet, M. – Nippel, W. – Wintering, A. 2008: *Christian Meier zur Diskussion, Ein Autorenkolloquium am Zentrum f. interdisziplinäre Forschung an der Universität Bielefeld*, Stuttgart

- Bogucki P. – Crabtree, P. J. (eds.) 2000, 2004: *Encyclopaedia of the Barbarian World: Ancient Europe 8000 B.C.–AD1000, I–II*, New York
- Cunliffe, B. 2008: *Europe between the Oceans: theories and variations, 9000 BC–AD 1000*, Yale
- Huller, E. 2007: Europa in der Antike – Vom Mythos zum Erdteil. In: Lohse, Ch. – Mittlmeier, J. (eds.), *Europas Ursprung: Mythologie und Moderne*, Regensburg, s. 105–118
- Filip, J. 1966, 1969, 1997: *Encyklopädisches Handbuch zur Vor- und Frühgeschichte Europas*, Praha
- Frasetto, M. (ed.) 2001: *Encyclopaedia of Barbarian Europe*, Santa Barbara, California
- Heather, P. 2009: *Empire and Barbarians*, London
- Kruta, V. 1992: *L'Europe des origines, env. 6000–500 av. J. –C.*, Paris
- Martin, H.–J. 2008: *Aux sources de la civilization*, Paris
- Martin, J. 2009: *Die Bedingungen des menschlichen Handelns in der Antike, Gesammelte Beiträge zur historischen Anthropologie*, Stuttgart
- Meier, Ch. 2003: *Kultur um des Freiheit Willens, Griechische Anfänge, Anfang Europas, Frühe Völker Europas*, Darmstadt
- Meier, Ch. 2009: *Kultur um der Freiheit Willen*, München
- Müller-Karpe, H. 1980: *Das prähistorische Europa*, Baden-Baden
- Podborský, V. 2006: *Náboženství pravěkých Evropanů*, Brno
- 2008: *Dějiny pravěku a rané doby dějinné*, Brno
- Schwanitz, D. 2012: *Evropa: vzdělanost jako živý dialog s minulostí*, Praha
- Vencl, S. (ed.) 1976: *Přehled pravěku světa*, Praha

RANÝ PRAVĚK (kap. 1–3, paleolit–eneolit)

- Avesta; česky výběr Klíma, O. 1985: *Oběti ohněm; výběr z památek staroíránské a středoíránské literatury*, Praha
- Rgveda – Védské hymny*, 2000: Praha
- Gilgameš* 1983; 2002: Praha
- Agathos Daimon 2000: *Mythes et cultes. Etudes d'iconographie en l'honneur de Lilly Kahil*, Paris
- Ardeleanu-Jansen, E. (ed.) 1987: *Vergessene Städte am Indus, Frühe Kulturen in Pakistan vom 8.–2. Jt. v. Chr.*, Mainz
- Assmann, J. 1984: *Theologie und Frömmigkeit einer frühen Hochkultur*, Stuttgart (česky – 2002: *Egypt: Teorie a zbožnost rané civilizace*, Praha)
- Benveniste, E. 1969: *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, Paris
- Bloch, R. 1984: *La divination dans l'antiquité*, Paris
- Bouzek, J. 1970: *Dějiny předoasijského a egejského umění*, Praha
- 1980: *Objevy ve Středomoří*, Praha
- 2011: *Pravěk českých zemí v evropském kontextu*, Praha
- Briard, J. 1987: *Mythes et symboles de l'Europe préceltique, La religion de l'Age du Bronze*, Paris
- Darwin, Ch. 1970: *O původu člověka*, Praha
- Dieux, P. de 1997: *La grande statuaire anthropomorphe en Europe au IIIe millénaire av. J.–C.*, Geneva–Milano
- Eliade, M. 1996: *Dějiny náboženského myšlení*, Praha
- Erhard, A. 1984: *Základy jazykovědy*, Praha
- Gamble, C. 1999: *The Paleolithic Societies of Europe*, Cambridge
- Garbini, G. 1978: *Starověké kultury Předního východu*, Praha
- Charvát, P. – Marek, V. – Oliva, P., 2008: *Encyklopedie dějin starověku*, Praha

- Chatwin, B. 1988: *The Songlines*, London
- Childe, V. G. 1955: *Man Makes Himself*, London
- 1966: *Na prahu dějin*, Praha
- Kramer, S. N. 1966: *Historie začíná v Sumeru*, Praha
- Lange, K. – Hirmer, M. 1967: *Ägypten*, München
- Larousse (nakladatelství) 1985: *Dějiny umění I*, Praha
- Lloyd, H. 1961: *Art of the Ancient Near East*, London
- Lévi-Strauss, C. 1968: *Myšlení přírodních národů*, Praha
- Lewis-Williams, D. 2005: *Mind in the Cave*, Johannesburg (česky – 2007: *Mysl v jeskyni: Vědomí a původ umění*, Praha)
- Lewis-Williams, J.-D. – Dowson, T. A. 1989: *Images of Power, Understanding of Bushman Rock Art*, Johannesburg
- Lommel, A., 1970: *Pravěk a umění přírodních národů*, Praha
- Makkay, J. 1964: Early Near Eastern and South East European gods. *Acta Arch. Hung.* 16, s. 3–64
- 2001: *Die Grabanlagen im indo-germanischen Raum*, Budapest
- Mallory, J. P. 1989: *In Search of the Indo-Europeans. Language, Archaeology and Myth*, London
- Mellart, J. 1967: *Çatal Hüyük*, London
- Morgan, S., 1987: *My Place*, Freemantle (česky – 2002: *Sem patřím*, Praha)
- Neustupný, E. 1967: *K počátkům patriarchátu ve střední Evropě*, Praha
- Neustupný, E. – Zápotocký, M. (eds.) 2008: *Archeologie pravěkých Čech. 4. díl: Eneolit*, Praha
- Nuska, B. 1997: *Symbolonový substrát hodnotových soustav (Symbolonové hodnoty ornamentálních systémů)*, Liberec
- Pavlu, I. – Zápotocká, M. (eds.) 2008: *Archeologie pravěkých Čech. 3. díl: Neolit*, Praha
- Pijoan, J. 1977 ad.: *Dějiny umění. Svazek 1 a 2*, Praha
- Podborský, V. 1991: Poznámky ke kruhovým architekturám pravěké a raně historické Evropy (Notizen zu der Kreisarchitektur im vor- u. frühgeschichtlichen Europa). *Pravěk NŘ*, 1, 1991, s. 90–148
- Prosecký, J. a d. 1999: *Encyklopedie starého Předního východu*, Praha
- Stevenson-Smith, W. et alii (eds.) 1965: *The Art and Architecture of Ancient Egypt*, Harmondsworth
- Vencl, S. – Fridrich, J. (eds.) 2008: *Archeologie pravěkých Čech. 2. díl: Paleolit a mezolit*, Praha
- Wengrow, D. 2006: *The Archaeology of Early Egypt – Social Transformations in NE Africa, 10 000 to 2650 BC*, Cambridge etc.
- Woźny, J. 2005: *Czerwona ochra i ziarna zboż. Symbolika odrodzenia zmarłych w obrzędach pogrzebowych kultur archaicznych międzymorza bałtycko-pontyjskiego*, Bydgoszcz

DOBA BRONZOVÁ (kap. 4–5)

- Bartoněk, A. 1969: *Zlatá Egeis*, Praha
- 1983: *Zlaté Mykény*, Praha
- 2007: *Písmo a jazyky mykénské řečtiny*, Brno
- Bouzek, J. 1985: *The Aegean, Anatolia and Europe in the Second Millennium B.C.*, Göteborg–Prague
- 2010: *Archeologie egejské oblasti*, 2. vyd. Praha
- Briard, J. 1987: *Mythes et symboles de l'Europe préceltique. La religion de l'Age du Bronze*, Paris

- Brunn, W. A. von 1980: Eine Deutung spätbz. Hortfunde zwischen Elbe und Weichsel. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 61, s. 92–130
- Coles, J. 2005: *Shadows of a Northern Past. Rock Carvings in Bohuslän and Østfold*. Oxford
- Černych, E. N. 1978: *Gornoe delo i metalurgia v dnešnej Bulgarii*, Moskva
– 2004–2009: *Kargaly*, Moskva
- Demargne, P. 1964: *Aegean Art, The Origins of Greek Art*, London
- Dumézil, G. 1977: *Les dieux souverains des Indoeuropéens*, 2. vyd., Paris
- Etienne, R. – Le Dinahet, M.–T. (eds.), 1994: *Les bois sacrés. Actes du colloque Naples 1989*, Řím
- Galling, P. – Davidson, H. E. 1969: *The Chariot of the Sun and Other Rites and Symbols of the Nordic Bronze Age*, London
- Götter und Helden der Bronzezeit* 1999: Ausstellungskat. Bonn
- Gold und Kult der Bronzezeit* 2003: Ausstellungskat. Nürnberg
- Hägg, R. et alii (eds.) 1981: *Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age*. Proc. Athens 1980, publ. Göteborg 1981
- Harding, A. 2000: *Bronze Age of Europe*, Cambridge
- Higgins, R. 1974: *Mínójské a mykénské umění*, Praha
- Hood, S. 1978: *The Art of Prehistoric Greece*, Harmondsworth
- Jiráň, L., ed. 2008: *Archeologie pravěkých Čech*. 5. díl: Doba bronzová, Praha
- Kaul, F. 1998: *Ships on Bronzes. A Study in Bronze Age Religion and Iconography*, Kopenhagen
- Kossack, H. 1953: *Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas*, Berlin
- Kristiansen, K. 1998: *Europe before History*, Cambridge
- Lange, K. – Hirmer, M. 1967: *Ägypten*, München (a další vydání)
- Lloyd, H. 1961: *Art of the Ancient Near East*, London
- Maisels, Ch. K. 2001: *Early Civilisations of the Old World*, London–New York
- Marinatos, N. 1993: *Minoan Religion*, Columbia, South Carolina
- Marinatos, S. – Hirmer, M. 1986: *Crete, Thera and Mycenaean Greece*, München
- Müller-Karpe, H. 1998: *Grundzüge früher Menschheitsgeschichte*, Stuttgart etc.
- Nilsson, M. P. 1950: *The Minoan – Mycenaean Religion*, 2. vyd. Lund
- Orling, C. ed. 1999: *Communications in Bronze Age Europe*, Stockholm
- Siebert, G. (ed.) 1996: *Nature et paysage dans la pensée et l'environnement des civilisations. Antibes. Actes du colloque Strassbourg 11.–12. juin 1992*, Paris
- Thimme, J. (ed.) 1977: *Die Kunst der Kykladen*, Karlsruhe

POČÁTEK DOBY ŽELEZNÉ (kap. 6)

- Homér, *Ilias*
– *Odyssea*
- Hésiodos, *Práce a dni*
– *Theogonia*
- Bible, 1.–2. Knihy královské
- Benson, J. L. 1970: *Horse, Bird and Man*, Amherst, Mass.
- Bouzek, J. 1997: Greece, Anatolia and Europe: Cultural Interrelations in the Early Iron Age, *Jonsered (SIMA 122)* –
– 2011: The iconography of the Dark Age: from LH III C to Geometric. In: Mazarakis, A. A. (ed.) 2011: *The Dark Age Revisited*. Acts conference Volos 2007, Volos s. 983–1002
- Bunnens, G. 1975: *L'expansion phénicienne en Méditerranée. Essai fondé sur les traditions littéraires*, Bruxelles–Roma

- Deger – Jalkotzy, S. – Lemos, I. S. (eds.) 2006: *From the Mycenaean Palaces to the Age of Homer*, Edinburgh
- Finley, M. 1965: *The World of Odysseus*, New York
- Kratochvíl, Z. – Bouzek, J. 1994: *Od mýtu k logu*, Praha
- Mazarakis, A. A. 2000: *Omeros kai archaiologia* (Ομηρος και αρχαιολογία), Athens
- Mazarakis, A. A. (ed.) 2011: *The Dark Age Revisited*. Acts conference Volos 2007, Volos
- Middleton, G. D. 2010: *The Collapse of the Palatial Society in LBA Greece and the Post-Palatial Period*, Oxford
- Morris, I. – Powell, B. (eds.) 1997: *A New Companion to Homer*, Brill
- Moscatti, D., 1985: *Foiničané*, Praha
- Myres, J. L. 1932: The structure of the Iliad. *Journal of Hellenic Studies*, 52, s. 228–254
- Niemeyer, H.-G. 1984: Die Phönizier in der Mittelmeerwelt im Zeitalter Homers. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 31, s. 3–94
- Snell, B. 1955: *Die Entdeckung des Geistes*, Hamburg
- Whitman, C. E. 1958: *Homer and the Heroic Tradition*, Cambridge, Mass.

ŘECKO A HELÉNISMUS (kap. 7–8)

ČESKY:

- Bartoněk, A. 1976: *Odysseové na mořích historie*, Praha
- Boardman, J. 1985: *Řecké umění*, Praha
- Bouzek, J. 1980: *Objevy ve Středomoří*, Praha
- Bouzek, J. – Kratochvíl, Z. 1995: *Řeč umění a archaická filosofie*, Praha
- Bouzek, J. – Ondřejová, I. 1990: *Periklovo Řecko*, Praha
- Bouzek, J. – Ondřejová, I. 2002: *Řecké umění*, Praha
- Encyklopedie antiky*, Praha 1976
- Flacelière, R. 1981: *Život v době Periklově*, Praha
- Marek, V. – Oliva, P. – Charvát, P. 2008: *Encyklopedie dějin starověku*, Praha
- Oliva, P. 2000: *Kolébka demokracie*, Praha
- 2001: *Svět helénismu*, Praha
- 2003: *Zrození řecké civilizace*, Praha
- Šílený, T. – Hejzlar, G. 1947: *Život v antickém Řecku*, Praha
- Zamarovský, V. 1982: *Řecký zázrak*, Praha

V jiných jazycích (o umění):

- Bieber, M. 1961: *The Sculpture of the Hellenistic Age*, 2. vyd., New York
- Boardman, J. 1993: *Greek Sculpture, The Archaic Period*, Thames and Hudson
- 1992: *Greek Sculpture: The Classical Period*, Thames and Hudson
- 1989: *Athenian Black Figure Vases, Athenian Red Figure Vases*, Thames and Hudson
- Dinsmoor, W. D. 1950: *The Architecture of Ancient Greeks*, London etc.
- Gruben, G. 1966: *Die Tempel der Griechen*, Mnichov
- Lippold, K. 1950: *Handbuch der Archäologie, Griechische Plastik*, München
- Lullies, R. – Hirmer, M. 1979: *Griechische Skulptur*, München
- Richter, M. A. 1965: *Portraits of the Greeks*, New Haven
- Ridgway, B. S. 1989: *Hellenistic Sculpture. Vol. I: The Styles of ca. 300–200 B. C.*
- 1991: *Hellenistic Sculpture. Vol. II: The Styles of ca. 200–100 B.C.* University of Wisconsin
- Robertson, M. 1975: *History of Greek Art*, London

- Rolley, C. 1985–1990: *La sculpture grecque I–II*, Paris
 Smith, R. R. R. 1991: *Hellenistic Sculpture*, Thames and Hudson
 Trendall, A. D. 1989: *Red Figure Vases of South Italy and Sicily*, Thames and Hudson

LIMC – *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Stuttgart etc.
 Roscher, Reallexikon der griechischen und römischen Mythologie

ETRUSKOVÉ (kap. 9)

Česky:

- Bouzek, J. 2005: *Etruskové, jiní než všechny ostatní národy*, Praha
 Burian, J. – Mouchová, B. 1966: *Záhadní Etruskové*, Praha
 Hejzlar, G. 1969: *Etruskové a jejich výtvarná práce*, Brno
 Keller, W. 1974: *Etruskové*, Praha
 Prayon, W. 2001: *Etruskové*, Praha
Svět Etrusků 1989: Katalog výstavy, Praha; podle berlínského katalogu sestavili
 J. Bouzek, M. Dufková a L. Kulichová

V jiných jazycích:

- Bartolini, G. – Sprenger, M. 1983: *The Etruscans: Their History, Art and Architecture*, fotografie M. A. Hirmer, München
 Bianchi Bandinelli, R. – Giuliano, A. 1974: *Etruschi ed italichi* (také anglicky, francouzsky a německy), Roma
 Briquel, D. 1997: *Les Etrusques, peuple de différence*, Paris
 Cristofani, M. 1986: *Dizionario della cultura etrusca*, Roma
 Cristofani, M. (ed.) 1984: *Gli Etruschi – una nuova immagine*, Firenze
 – 1985: *Civiltà degli Etruschi*, Milano
 Dumézil, G. 1974: *La religion romaine archaïque*, 2. vyd., Paris
Les Etrusques et l'Europe 1992: Katalog výstavy. Paris
 Gaultier, F. – Briquel, D. (eds.) 1997: *Les Etrusques, les plus religieux des hommes*, Paris
 Moltessen, M. 1994: *Etruskische Grabmalerei*, Mainz
 Pallotino, M. 1982: *Etruscologia*, 6. vyd., Milano
 Pallotino, M. (ed.) 1998: *Gli Etruschi*, 2. vyd., Milano
Welt der Etrusker 1988, 1990: Výstavní katalog a stejnojmenný sborník z konference, Berlin

NÁRODY VE STÍNU (kap. 10)

Česky:

- Bouzek, J. – R. Hošek 1978: *Antické Černomoří*, Praha
 Bouzek, J. 1979: *Objevy ve Středomoří*, Praha, kap. X–XI
 – 1990: *Thrákové*, Praha
 Kienitz, F.–K. 1991: *Národy ve stínu*, Praha; s předmluvou J. Bouzka
 Moscati, S. 1985: *Foiničané*, Praha
 Smirnov, A. P. 1980: *Skytské umění*, Praha; s doslovem J. Bouzka
 Venclová, N. et alii 2008: *Archeologie pravěkých Čech: doba halštatská*, Praha
 Venedikov, V. – Gerasimov, S. 1980: *Thrácké umění*, Praha

V dalších jazycích:

- Bouzek, J. – Kruta, V. et alii (eds.) 2002: *Figuration et abstraction dans l'art de l'Europe ancienne, VIII-Ier s. av. J.-C.* *Sborník Národního muzea v Praze*, 56, řada A, svazek 1–4
- Demakopoulou, K. et alii (eds.) 1999: *Gods and Heroes of the Bronze Age Europe at the time of Ulysses*, London
- Gediga, B. (ed.) 2001: *Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie*, Wrocław–Biskupin
- Kruta, V. 1992: *L'Europe des origines, env. 6000–500 av. J.-C.*, Paris
- Parzinger, H. – Nekvasil, J. – Barth, F. E. 1995: *Die Býčí Skála Höhle*, Mainz

Italikové:

- Chieco Bianchi, M. et alii (eds.) 1990: *Italia omnium terrarum alumna*, Milano
- Ridgeway, F. a D. (eds.) 1979: *Italy before the Romans*, London–New York

Sardinie:

- Balmuth, M. (ed.) 1976, 1986: *Studies in Sardinian Archaeology I–II*, Ann Arbor, III BAR Oxford
- Kunst und Kultur Sardiniens* 1980: Katalog výstavy, Karlsruhe
- Lilliu, G. 1966: *Culture della Sardegna nuragica*, Verona

Iberové:

- Almagro Gorbea, M. 1977: *El Bronce Final y el Periodo Orientalizante en Estructura*, Madrid
- Die Iberer* 1998: Katalog výstavy, München
- Harrison, R. J. 2004: *Symbols and Warriors, Images of the European Bronze Age*, Bristol
- Tarradell, M. 1968: *Art ibérique*, Lausanne–Düsseldorf

Skythové:

- Artamonov, M. I. – Forman, W. 1969: *Treasures from the Scythian Tombs in the Hermitage Museum*, Leningrad
- Parzinger, H. et alii (eds.) 2007: *Im Zeichen des goldenen Greifes, Königsgräber der Skythen*, Berlin
- Rice, T. T. 1958: *The Scythians*, Thames and Hudson
- Schilz, V. 1994: *Les Scythes et les nomades des steppes*, Paris

Thrákové:

- Bouzek J., 2005: *Thracians and Their Neighbours*, Praha
- Die Daker. Archäologische Funde aus Rumänien* 1981: Katalog výstavy, Wien
- Die ältesten Zivilisationen Bulgariens. Das Gold der Thraker* 2007: Katalog výstavy, Basel
- Die Thraker: Das goldene Reich des Orpheus* 2004: Katalog výstavy, Bonn
- Sirbu, V. – Florea, G. 2006: *Géto-Daces, Iconographie et imaginaire*, Bucarest

Makedonské bronzы:

- Bouzek, J. 1983: *Graeco-Macedonian Bronzes*, Praha

Illyrové:

Popović, L. 1975: *Greek-Illyrian Treasures from Yugoslavia*, Beograd-Sheffield

Palavestra, A. – Krstić, V. 2006: *The Magics of Amber*, Beograd

Skalní umění:

Coles, J. 2005: *Shadows of a Northern Past, Rock Carvings in Bohuslän und Østfold*, Oxford

Kaul, F. 1998: *Ships on Bronzes. A Study in Bronze Age Religion and Iconography*, Copenhagen

KELTOVÉ (kap. 11)

Arnold, B. – Gibson D. – Blair, D. (eds.) 1995: *Celtic Chieftdom, Celtic State. The evolution of complex social systems in prehistoric Europe*, Cambridge

Audouze, F. – Buchsenschütz, O. 1989: *Villes, villages et campagnes de l'Europe celtique*, Paris (anglicky: Bloomington, Indiana 1992)

Best, J. – Flemming, K. – Marazov, I. 1991: *Thracian Tales on the Gundestrup Cauldron*, Amsterdam

Bouzek, J. – Kruta, V. (eds.) 2002: *Actes du colloque Figuration et abstraction dans l'art de l'Europe ancienne, VIIIe-Ier s. av. J.-C. Sborník Národního muzea v Praze, A 56 2002.*

Bouzek, J. 2009: *Keltové českých zemí v evropském kontextu*, 2. vyd, Praha

Bruneaux, J.-L. (ed.) 1991: *Les sanctuaires celtiques et leur rapport avec le monde méditerranée*, Paris

Castelin, K. O. 1965: *Die Goldprägung der Kelten in den böhmischen Ländern*, Graz

De la Tour, H. – Fischer, B. 1994: *Atlas de monnaies gauloises*, Paris

Die Rätsel der Kelten von Glauberg 2002: Katalog výstavy, Stuttgart

Dobesch, G. 1995: *Das europäische „Barbarikum“ und die Zone der Mediterrankultur, Ihre historische Wechselwirkung und das Geschichtsbild des Poseidonios*, Wien

Dobrzanska, H. – Megaw, V. – Poleska, P. 2005: *Celts on the Margin, Studies of European Cultural Interaction, 7th century B.C.–1st century A.D. Dedicated to Zenon Woźniak*, Kraków

Eluère, Ch. 1987: *L'or des Celtes*, Fribourg

– 2004: *L'art des Celtes*, Paris

Fernkontakte in der Eisenzeit 2000: Konference Liblice, Praha

Filip, J. 1956: *Keltové ve střední Evropě*, Praha

– 1995: *Keltská civilizace a její dědictví*, Praha

Green, M. 1997: *The Druids*, London

I Celti 1991: Katalog výstavy v Benátkách, Milano

Jacobsthal, P. 1944: *Early Celtic Art*, Oxford

Jerem, E. et alii (eds.), 1996: *Die Kelten in den Alpen und an der Donau*, St. Pölten

Kruta, V. 2000: *Les Celtes, histoire et dictionnaire*, Paris

Kruta, V. – Manfredi, V. M. 1999: *I Celti in Italia*, Milano

Megaw, J. V. S. – Megaw, R. 1998, 2001: *Celtic Art*, London

Pauli, L. 1980: *Die Kelten in Mitteleuropa*, Salzburg

Princes Celtes et la Méditerranée 1988: Actes du colloque, Paris

Rankin, D. 1987, 1992: *Celts and the Classical World*, London-Sydney

Rustoiu, A. 2002: *Războinici și artizani de prestigiu în Dacia preromană*, Cluj-Napoca

Strobel, K. 1996: *Die Galater Geschichte und Eigenart der keltischen Staatenbildung auf dem Boden des hellenistischen Kleinasien. Band 1: Untersuchungen zur*

Geschichte und historischen Geographie des hellenistischen und römischen Kleinasien

Szabó, M. 1992: *Les Celtes de l'Est, Le seconde âge du fer dans la cuvette des Carpates*, Paris

Todorović, J. 1968: *Kelti u jugoistočnoj Evropi*, Beograd

– 1974: *Scordisci, Istoria i kultura*, Novi Sad–Beograd

Tomaschitz, K. 2002: *Die Wanderungen der Kelten in der antiken literarischen Überlieferung*, Wien

Venclová, N. et alii 2008: *Archeologie pravěkých Čech: doba laténská*, Praha

ŘÍM (kap. 12)

Česky:

Bouzek, J. – Ondřejová, I. 2013: *Římské umění*, Praha

Burian, J. 1970: *Řím. Světla a stíny antického velkoměsta*, Praha

– 1994: *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*, Praha

Encyklopedie antiky, Praha 1976

Groh, V. – Hejzlar, G. 1975, *Život v antickém Římě*, Brno

Hošek, R. – Marek, V. 1990: *Řím Marka Aurelia*, Praha

Hošek, R. – Dostálová, R. 1997: *Antická mystéria*, Praha

Marek, V. – Oliva, P., Charvát, P. 2008: *Encyklopedie dějin starověku*, Praha

Pelikán, O. 1972: *Antické umění, skripta (Řím)*, Brno 1972

Strong, D. 1971: *Antické umění*, Praha (Řím)

Príslušná hesla v *Encyklopedii antiky*, Praha 1973

V jiných jazycích (o umění):

Bianchi Bandinelli, R. 1970: *Rome: The Centre of Power, Late Empire* (též německy a francouzsky)

Civiltà del Lazio primitivo 1976: Katalog výstavy, Roma

Gjerstad, E. 1955–1966: *Early Rome I–IV*, Lund

Henig, M. (ed.) 1983: *A Handbook of Roman Art*, Cornell, Ithaca–New York

Kaiser Augustus und die verlorene Republik 1988: Katalog výstavy, Berlin

Kleiner, D. E. E. 2002: *Roman Sculpture*, Yale

Kraus T. 1967: *Das römische Weltreich. Propyläen Kunstgeschichte*, Berlin

Ramage, N. H. – Ramage, A. 1995: *Roman Art – Romulus to Constantin*, Cambridge (též francouzsky)

Roma medio republicana 1973: Katalog výstavy, Roma

Sadurska, A. 1975, 1980: *Archeologia starożytnego Rzymu I–II*, Warszawa

Strong, D. 1988: *Roman Art*, Yale

Stěhování národů:

Bednaříková, J., Měřinský, Z. et alii 2006: *Stěhování národů a východ Evropy*, Praha

Dekan, J. 1976: *Veľká Morava, doba a umenie*, Bratislava

Die Franken 1996: Katalog výstavy, Mainz

Hodges, R. – Waterhouse, D. 1983: *Mohammed, Charlemagne and the origins of Europe: Archaeology and the Pirenne thesis*, London etc.

Charvát, P. 2007: *Zrod českého státu*, Praha

Geary, P., 2003: *The Myth of Nations: the medieval origins of Europe*, Princeton

Kazanski, M. 1991: *Les Gothes*, Paris

- 1995: *La noblesse romaine et les chefs barbares du 3e au 7e siècle*, Paris; avec F. Vallet
- 1999: *Les Slaves, Les origines, 1er siècle après J.-C.*, Paris
- Měřinský, Z. 2006: *České země od příchodu Slovanů do Velké Moravy*, Praha
- Poulik, J. et alii 1986: *Velká Morava a počátky státnosti*, Praha
- Salač, V. et alii 2008: *Archeologie pravěkých Čech: doba římská a stěhování národů*, Praha
- Seibt, F. 2005: *Die Begründung Europas. Ein Zwischenbericht über die letzten Tausend Jahre*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn
- Tejral, J. 1982: *Morava na sklonku antiky*, Praha
- 1997: *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike in mittlerem Donauraum*, Brno
- Tejral, J. – Kazanski, M. – Pilet, Ch. (eds.) 1999: *L'Occident romain et l'Europe centrale au début de l'époque des Grandes Migrations*, Brno
- Třeštík, D. 2005: *Vznik Velké Moravy*, Praha
- Váňa, Z. 1990: *Svět slovanských bohů a démonů*, Praha

Méně známé antické prameny citované v kapitolách 9–10:

Athenaios, *Deipnosophistai* (Hostina učenců)

Dionýsios z Halikarnassu, *Epistula ad Ammaeum* (Dopis Ammaeovi)

Seneca, Lucius Annaeus, *Questiones naturales* (Otázky přírodní filosofie)

Citace z Hésioda a Platóna jsou poněkud přizpůsobeny, ale jejich základem jsou české překlady Julie Novákové (Hésiodos) a Františka Novotného (Platón), ostatní krátké pasáže z Ovidia a dalších antických autorů přeložili Hana Bouzková a Jan Bouzek.

20. Prameny ilustrací

Kresby do tohoto svazku upravila a překreslila, jako obvykle, Andrea Waldhauserová, většinou podle předloh z jiných českých i jinojazyčných prací jejího autora: *Objevy ve Středomoří*, obr. 8–9, 33–35, 52, 59, 72–73, 121–122, 123, *Thrákové*, obr. 12–14, 19–20, 25, 140–160, 172, *Umění a myšlení*, 184–192, *Archeologie egejské oblasti*, 2. vyd. obr. 10, 12, 40–45, 48–51, 53, 58, *Etruskové, jiní než všechny ostatní národy*, obr. 101–113, 167, *Pravěk českých zemí*, obr. 11, 64, *Keltové českých zemí*, obr. 166, 169–171, 174, 176–177; *The Aegean, Anatolia and Europe*, obr. 54–57, 61–63, 65, 67, 69–70, *Greece, Anatolia and Europe*, obr. 74–75, 77–80, 86, 118, 130–132, 134–134, 161–164, Bouzek, J.–Ondřejová, I., *Řecké umění*, obr. 87–94, Bouzek, J.–Ondřejová, I.–Musil, J., *Úvod do klasické archeologie*, obr. 178–183, 195–196, a ze dvou knih Vladimíra Podborského (*Pravěké dějiny Evropy, Náboženství pravěkých Evropanů*), obr. 1–7, 15–17, 21–24, 27, 29, 36, 60, 67, 69, 158, 175, 199–204); jejich autorovi patří srdečný dík za svolení; další jsou většinou půdorysy a kresby použité na více místech dalšími autory, citovanými v bibliografii. Obr. 26 je překreslen z katalogu výstavy o Sardinii v Karlsruhe, 37–38 podle M. Buchvaldka, 47 podle F. Matze, *Kreta und Mykene*, 71 podle Coles, *Shadows of a Northern Past*, mapa obr. 124 podle B. Cunliffa, 125–129 podle katalogu výstavy Art des Ibères, obr. 133, 139, další jsou převzaty ze starých publikací z počátku 20. století (především Minns, *Scythians and Greeks*), ale reprodukovány byly mnohými dalšími. Obr. 30–32 jsou překresleny z příručky Radmili, *Piccola guida della preistoria d'Italia*.